

LOS VAN GOD

Voor William

*En voor alle andere jonge mensen wanneer ze oud genoeg zijn
om voor zichzelf te beslissen.*

Richard Dawkins

LOS VAN GOD

Atheïsme voor beginners

Nieuw Amsterdam

Vertaling Hans E. van Riemsdijk

© 2019 Richard Dawkins Limited

Oorspronkelijke titel *Outgrowing God: A Beginner's Guide*

Oorspronkelijke uitgever Bantam Press/

Transworld Publishers/Penguin Random House, Londen

© 2019 Nederlandse vertaling Hans E. van Riemsdijk/

Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Marianne Tieleman

Register Ewout van der Hoog

Omslag Bureau Beck

(naar het ontwerp van Jamie Keenan)

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

Illustraties Jana Lenzova

Graphics Global Blended Learning Ltd

Foto auteur Jeremy Sutton-Hibbert

NUR 949

ISBN 978 90 468 2458 0

www.nieuwamsterdam.nl

INHOUD

Deel I – Adieu God	
1 Zo veel goden!	9
2 Maar is het waar?	21
3 Mythes en hoe ze ontstaan	51
4 Het Goede Boek?	73
5 Hebben we God nodig om goed te zijn?	95
6 Hoe bepalen we wat goed is?	123
Deel II – Evolutie en meer dan dat	
7 Er moet toch érgens een ontwerper zijn?	145
8 Stappen richting onwaarschijnlijkheid	167
9 Kristallen en puzzelstukjes	185
10 Bottom-up of topdown?	201
11 Zijn wij geëvolueerd tot gelovige mensen? Of tot aardige mensen?	219
12 Moed putten uit de wetenschap	243
Illustratieverantwoording	271
Register	273

DEEL I

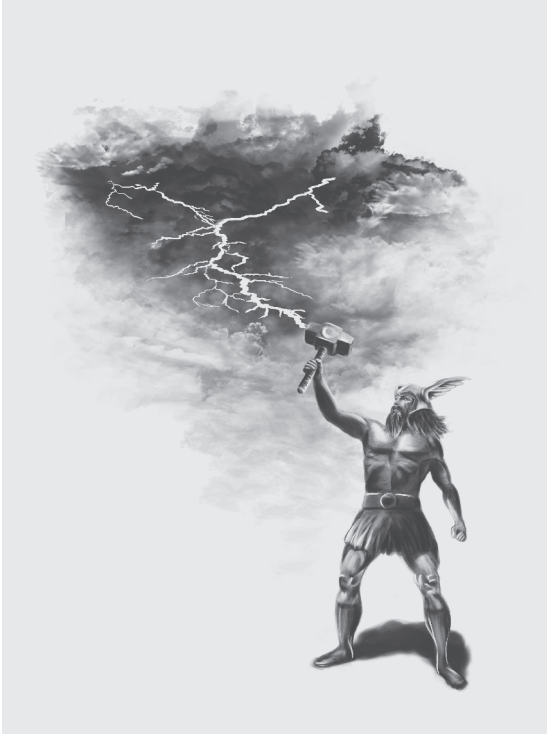
ADIEU GOD

1

Zo veel goden!

Geloof je in God?

Welke god?

In de loop van de geschiedenis zijn er verspreid over de hele aarde duizenden goden aanbeden. Polytheïsten geloven in veel goden tegelijkertijd (*theos* is Grieks voor 'god' en *poly* is Grieks voor 'veel'). Wodan (of Odin) was de oppergod van de Vikingen, die verder ook Balder (god van de schoonheid), Donar (de dondergod met de indrukwekkende hamer) en diens dochter Thrud vereerden. Die Noormannen hadden ook godinnen als Snotra (godin van de wijsheid), Frigga (godin van het moederschap) en Ran (godin van de zee).

De oude Grieken en Romeinen waren ook polytheïstisch. Hun goden hadden net als de goden van de Vikingen veel weg van mensen en gaven blijk van heftige menselijke begeertes en emoties. De twaalf Griekse goden en godinnen worden vaak op één lijn gesteld met Romeinse tegenhangers die dezelfde taken werden toegeschreven. Zo was Zeus (Jupiter bij de Romeinen) de koning der goden met zijn bliksemschichten. Zijn vrouw heette Hera (Juno) en dan had je nog de zee-god Poseidon (Neptunus) en Aphrodite (Venus), de godin van de liefde. Hermes (Mercurius) was de boodschapper der goden die met zijn gevleugelde sandalen door de lucht zweefde en ook had je nog de wijngod Dionysos (Bacchus). Van de meest beleden godsdiensten die vandaag nog bestaan is het hindoeïsme met zijn duizenden goden ook polytheïstisch.

Ontelbare Grieken en Romeinen dachten dat hun goden echt bestonden: ze baden tot die opperwezens, offerden dieren voor hen, bedankten hen in tijden van voorspoed en ze gaven hun goden de schuld als de dingen tegenzaten. Hoe weten we dat die oude volkeren en culturen het mis hadden? Waarom gelooft er nu niemand meer in Zeus? Helemaal zeker kunnen we het niet weten, maar de meesten van ons durven er met een gerust hart van uit te gaan dat we 'atheïsten' zijn als het gaat om die oude goden. Een 'theïst' is iemand die gelooft in een of meer goden en een 'atheïst' (dat 'a-' betekent 'niet') is iemand die dat niet doet. Op zeker moment zeiden de Romeinen dat de vroege christenen atheïsten waren omdat ze niet in Jupiter of Neptunus of andere godheden van die club geloofden. Tegenwoordig gebruiken we het woord atheïst voor mensen die helemaal niet in goden geloven.

Net als jij, neem ik aan, geloof ik niet in Jupiter of Poseidon of Donar of Venus of Cupido of Snotra of Mars of Odin of Apollo. Ik geloof niet in oude Egyptische goden als Osiris, Thoth, Noet, Anubis of zijn broer Horus, die net als Jezus en veel andere goden overal ter wereld zou zijn geboren uit een maagd. Ik geloof niet in Hadad of Enlil of Anu, of in Dagan of Mardoek, of in een van die andere oude Babylonische goden.

Ik geloof evenmin in Anyanwu, Mawu, Ngai en ook niet in een of meer Afrikaanse zonnegoden. En ook geloof ik niet in Bila, Gnowee, Wala, Wuriupranili of Karraur, of in de andere zonnegodinnen die inheemse stammen in Australië aanbidden. Ik geloof in geen van de vele Keltische goden en godinnen, niet in de Ierse zonnegodin Edain en ook niet in haar collega Elatha, de maangod. Ik geloof niet in Tianhu, de Chinese watergodin, noch in de Fijische haaigod Dakuwaqa of in Illuyankas, de Hettitische oceaandraak. Ik geloof in geen enkele van de honderden en honderden hemelgoden, riviergoden, zeegoden, zonnegoden, sterrengoden, maangoden, weergoden, vuurgoden, bosgoden... wat een massa goden om niet in te geloven.

En ik geloof evenmin in Jahweh, de god van de joden. Maar het is goed mogelijk dat jij dat wel doet als je bent opgegroeid als jood, christen of moslim. Die joodse god werd overgenomen door de christenen en (onder zijn Arabische naam Allah) ook door de moslims. Het christendom en de islam zijn namelijk zijtakken van de oude joodse godsdienst. Het eerste stuk van de christelijke Bijbel is puur joods en ook het heilige boek van de islamieten, de Koran, is deels overgenomen uit de heilige geschriften van de Israëlieten. Die drie godsdiensten, het jodendom, het christendom en de islam, noemen we samen ook wel de ‘abrahamitische’ godsdiensten omdat ze alle drie zijn te herleiden tot de mythische aartsvader Abraham, die ook wordt vereerd als de stichter van het Joodse volk. We komen deze Abraham nog tegen in een later hoofdstuk.

Alle drie die drie godsdiensten noemen we ook ‘monotheïstisch’ omdat hun aanhangers beweren maar in één god te geloven. Ik zeg ‘beweren’ om verschillende redenen. Jahweh, de god die vandaag de overhand heeft, en die ik daarom maar zal spellen als God met een hoofdletter G, begon klein als de stamgod van de oude Israëlieten. Zij waren ervan overtuigd dat die Jahweh goed voor hen zorgde omdat hij hen had uitgeroepen tot zijn ‘uitverkoren volk’. Het is trouwens vooral een grillige speling van de geschiedenis – de vestiging van het christendom als officiële godsdienst van het Romeinse Rijk onder keizer Constantijn in 312 n.C. – die ertoe heeft geleid dat Jahweh tegenwoordig overal ter wereld wordt aanbeden. Naburige stammen hadden ook zo hun goden die hun, zo meenden ze, op een heel speciale manier bescherming boden. En dat de Israëlieten hun eigen stamgod Jahweh aanbaden, wilde niet per se zeggen dat ze niet geloofden in de goden van rivaliserende stammen, zoals in Baäl, de vruchtbaarheidsgod van de Kanaänieten. Ze meenden gewoon dat Jahweh machtiger was en, zoals we straks zullen zien, ontzettend jaloers ook nog. Als hij je betrapte op een flirt met een van zijn collega-goden was het niet best.

Het monotheïsme van hedendaagse christenen en moslims is

trouwens vrij dubieus. Zo geloven ze in een verdorven ‘duivel’ die Satan heet (in het christendom) of Shaitan (de islam). Die duivel heeft nog een heleboel andere namen: Beëlzebub, de Boze, de hellevorst, engel der duisternis, Belial, Lucifer. Ze zullen hem geen god noemen maar dichten hem wel godgelijke krachten toe en het is met die kwade krachten dat hij een titanenstrijd uitvecht tegen de goede krachten van God. Godsdiensten erven vaak ideeën van oudere godsdiensten. Het idee van een kosmische oorlog van het goede tegen het kwade stamt waarschijnlijk uit het zoroastrisme, een oeroude godsdienst gesticht door de Perzische profeet Zarathoestra die invloed heeft gehad op de abrahamitische godsdiensten. Het zoroastrisme was een tweegodenreligie waarin de goede god (Ahura Mazda) voortdurend strijd levert tegen de kwade god (Angra Mainyu of Ahriman). Er zijn vandaag nog altijd een paar zoroastriërs actief, vooral in India. Ook dat is overigens een religie waar ik niet in geloof en jij waarschijnlijk ook niet.

Een van de nogal rare beschuldigingen aan het adres van atheïsten, vooral in Amerika en in islamitische landen, is dat ze Satan zouden vereren. Natuurlijk geloven atheïsten evenmin in kwade goden als in goede. Ze geloven in niets bovennatuurlijks. Het zijn alleen godsdienstige mensen die in Satan geloven.

Het christendom begeeft zich overigens ook in andere opzichten op het randje van polytheïsme. ‘Vader, Zoon en Heilige Geest’ worden omschreven als ‘drie in één en één in drie’. Wat dat precies betekent is door de eeuwen heen en vaak op felle en zelfs agressieve manier bediscussieerd. Het klinkt als een formule om een polytheïstische zienswijze in een monotheïstisch keurslijf te duwen. Je zou haast van ‘tritheïsme’ spreken. De vroege splitsing in de christelijke geschiedenis tussen de Oosterse (orthodoxe) en Westerse (rooms-katholieke) Kerk werd grotendeels veroorzaakt door een geschil over de vraag of de Heilige Geest ‘voortvloeit’, wat dat ook mag betekenen, uit de Vader én de Zoon, of alleen uit de Vader? Echt, theologen besteden hun tijd aan denkwerk over zulke dingen.

En dan heb je Jezus' moeder Maria nog. Voor rooms-katholieken is Maria de facto een godin. Ze ontkennen dat ze officieel een godin is, maar bidden wel tot haar. Ze geloven ook in de 'onbevleete ontvangenis' van Maria. Wat dat betekent? Wel, katholieken geloven dat we allemaal zijn 'geboren in zonde'. Zelfs piepkleine baby's, die wat aan de jonge kant zijn om te zondigen zou je denken. Hoe het ook zij, katholieken menen dat Maria (net als Jezus) een uitzondering was. Alle anderen, iedereen dus, erven de zonde van Adam, van de eerste mens. Welbeschouwd heeft Adam nooit echt bestaan en kon hij dus ook geen zonde begaan. Maar katholieke theologen laten zich niet uit het veld slaan door dat soort onbenullige details. Katholieken geloven ook dat Maria niet gewoon doodging zoals wij allemaal, maar dat ze fysiek hemelwaarts werd gezogen. Ze stellen haar voor als 'Vorstin van Hemel en Aarde', (soms zelfs als 'Koningin van het Heelal'!) met een kroontje op haar hoofd. Je zou zeggen dat al die dingen haar net zo goed tot een godin maken als al die duizenden en duizenden hindoeïstische godheden (die volgens hindoes zelf simpelweg verschillende versies zijn van één enkele god). Als de Grieken, Romeinen en Vikingen polytheïstisch waren, dan zijn de rooms-katholieken dat ook.

Rooms-katholieken bidden ook tot individuele heiligen. Dat zijn dode mensen die ze beschouwen als volmaakt en zonder zonde, en die een tijdje na hun dood zijn 'gecanoniseerd' door een paus. Paus Johannes Paulus II canoniseerde 483 nieuwe heiligen en de huidige paus, Franciscus, nam op een en dezelfde dag maar liefst 813 mensen op in de lijst van heiligen. De mensen dichten die heiligen vaak bijzondere talenten toe waardoor het de moeite waard is tot hen te bidden met een bepaald doel of als je tot een bepaalde groep mensen hoort. Zo is Sint-Andreas de patroonheilige van de visboeren, de heilige Bernward de schutpatroon van de architecten, Sint-Drogo de beschermheilige van de koffiehuis eigenaars, Sint-Gummarus de patroon van de bosarbeiders en de heilige Liduina de beschermheilige van de schaatsers. Als je vindt dat je geduldiger moet worden,

dan zal een katholiek je aanraden te bidden tot de heilige Rita van Cascia. Als je geloof wankelt, probeer dan Sint-Jan van het Kruis. Als je in geestelijke nood verkeert zou Sint-Dimpna van Geel wel eens uitkomst kunnen bieden. Kankerpatiënten wenden zich vaak tot de heilige Peregrinus. Als je je sleutels kwijt bent moet je bij Antonius zijn. En dan heb je ook nog engelen in allerlei rangen en standen: van de serafijnen helemaal aan de top, via de aartsengelen tot je persoonlijke beschermengel. Ook nu weer zullen rooms-katholieken ontkennen dat ze engelen beschouwen als goden of halfgoden en ze zullen tegenwerpen dat ze niet echt bidden tot heiligen, maar hun alleen vragen een goed woordje te doen bij God. Moslims geloven overigens ook in engelen. En ook in demonen, die zij djinns noemen.

Volgens mij doet het er niet zoveel toe of Maria en de heiligen en aartsengelen en engelen nu goden of halfgoden zijn of geen van beide. Een discussie over de vraag of engelen wel of geen halfgoden zijn is net zoiets als piekeren over de vraag of elfen familie zijn van kabouters.

Hoewel je waarschijnlijk niet gelooft in elfjes en kabouters, is de kans groot dat je bent opgegroeid in een van de drie abrahamitische godsdiensten, dus als jood, christen of moslim. Toevallig ben ik christelijk opgevoed. Ik heb op christelijke scholen gezeten en werd op mijn dertiende 'bevestigd als lidmaat' van de Anglicaanse Kerk. Ik heb op mijn vijftiende definitief het christendom opgegeven. Een van de redenen dat ik afhaakte was dat ik al rond mijn negende iets beseftte: als mijn ouders Vikingen waren geweest had ik heilig geloofd in Odin en Donar. Als ik was geboren in het oude Griekenland zou ik Zeus en Aphrodite hebben aanbeden. Was ik in recentere tijden geboren in Pakistan of Egypte, dan zou ik geloven dat Jezus slechts een profeet was, en niet de Zoon van God zoals christelijke geestelijken onderwijzen. Was ik geboren als kind van joodse ouders dan zou ik nog steeds wachten op de heilsprofeet, de al lang beloofde Verlosser, in plaats van te geloven dat Jezus die

Messias was, zoals ik leerde op mijn christelijke scholen. Mensen die in verschillende landen opgroeien, doen hun ouders na en geloven in de God of goden van hun eigen land. Omdat die geloofsovertuigingen elkaar tegenspreken kunnen ze niet allemaal gelijk hebben.

Als een van die godsdiensten het bij het rechte einde heeft, waarom zou dat dan net toevallig het geloof zijn dat jij hebt geërfd in het land waar je werd geboren? Je hoeft heus niet heel sarcastisch te zijn om iets te denken als: Is het niet opmerkelijk dat bijna alle kinderen dezelfde godsdienst als hun ouders volgen en dat dat dan toevallig ook net de ware godsdienst is? Iets waar ik me steeds weer geweldig aan kan ergeren zijn de etiketten die jonge kinderen opgeplakt krijgen met daarop de godsdienst van hun ouders: 'katholiek kind', 'protestants kind', 'moslimkind'. Zulke termen hoor je al als het gaat om kinderen die nog te jong zijn om te praten, laat staan er religieuze opvattingen op na te houden. In mijn beleving is dat even absurd als wanneer je het zou hebben over een 'socialistisch kind' of 'conservatief kind', termen die niemand ooit zou gebruiken. Ik vind trouwens ook dat we niet van 'atheïstische kinderen' mogen spreken.

Nog even een paar andere namen voor mensen die niet geloven. Veel mensen vermijden het woord 'atheïst' liever, ook al geloven ze niet in specifieke goden. Sommigen zeggen gewoon: 'Ik weet het niet en dat kunnen we ook niet weten.' Die mensen noemen zichzelf vaak 'agnosten'. Het woord, gebaseerd op een Grieks woord dat 'niet weten' betekent, werd geïntroduceerd door Thomas Henry Huxley, een vriend van Charles Darwin die bekendstond als 'de bulldog van Darwin' omdat hij het in het openbaar fel voor Darwin opnam wanneer Darwin zelf te verlegen was, het te druk had of te ziek was om dat zelf te doen. Sommige mensen die zichzelf agnosten noemen zijn van mening dat de kans even groot is dat goden wel of niet bestaan. Ik vind dat een nogal zwak standpunt, en Huxley zou het met me eens zijn. We kunnen niet bewijzen dat er geen

elfjes zijn, maar dat wil niet zeggen dat de kans fiftyfifty is dat elfen wel bestaan. Iets verstandiger agnosten zeggen dat ze het niet zeker weten, maar dat ze het bestaan van ongeacht wat voor God nogal onwaarschijnlijk achten. Weer andere agnosten menen dat het bestaan van een god juist niet onwaarschijnlijk is, maar stellen dat we het gewoon niet kunnen weten.

Er zijn mensen die niet geloven in goden met een specifieke naam, maar nog altijd hunkeren naar 'een of andere hogere macht', een 'zuivere geest', een 'scheppende genius' waarover we niets weten behalve dat die het heelal heeft ontworpen. Die mensen zeggen dingen als: 'Luister, ik geloof niet in God' – waarschijnlijk doelend op de abrahamitische God – 'maar ik weiger te geloven dat dit alles is wat er bestaat. Er moet meer zijn, iets buiten ons bevattingsvermogen.'

Sommigen van die mensen noemen zichzelf 'pantheïsten'. Pantheïsten zijn een beetje vaag over wat ze geloven. Ze zeggen dingen als: 'Mijn God is alles' of 'Mijn God is de natuur' of 'Mijn God is het heelal'. Of 'Mijn God is Het Grote Geheim achter alles wat we niet begrijpen'. Albert Einstein gebruikte het woord 'God' ook ongeveer in die laatste betekenis. Dat is wel even iets heel anders dan een God die luistert naar je gebeden, die je diepste gedachten kan lezen en die je zonden vergeeft, of bestraft: allemaal dingen die de abrahamitische God wordt verondersteld te doen. Einstein was er heel stellig in dat hij niet geloofde in een God met de eigenschappen van een persoon die zich met dit soort dingen zou bezighouden.

Anderen noemen zichzelf 'deïsten'. Deïsten geloven in geen van de duizenden met een naam aangeduide goden die de geschiedenis kent. Maar ze geloven in iets wat ze een beetje preciezer omschrijven dan pantheïsten. Zij geloven in een rationele schepper die de wetten van het heelal bedacht, alles op gang bracht in het begin van tijd en ruimte, en toen achterover ging zitten om niets meer te doen en alles gewoon te laten gebeuren volgens de wetten die hij (het?) had opgesteld. Sommigen van de Founding Fathers van de Verenigde Staten,

mannen als Thomas Jefferson en James Madison, waren deïsten. Als die mannen hadden geleefd na Charles Darwin en niet in de achttiende eeuw, vermoed ik dat ze atheïsten waren geweest maar dat kan ik niet bewijzen.

Als mensen zeggen dat ze atheïst zijn bedoelen ze niet dat ze kunnen bewijzen dat er geen goden zijn. Strikt gesproken is het onmogelijk te bewijzen dat iets níét bestaat. We kunnen niet onomstotelijk bewijzen dat er geen goden zijn, zoals we ook niet kunnen bewijzen dat er geen feeën of kabouters of elfjes of kobolds of aardmannetjes of roze eenhoorns bestaan. We kunnen evenmin bewijzen dat de Kerstman en de paashaas en de tandenfee niet bestaan. Je kunt wel een miljard dingen bedenken die niemand vervolgens kan weerleggen. De filosoof Bertrand Russell maakte dat duidelijk met een sterk beeld. Als ik je vertel, zei hij, dat er een porseleinen theepot in een kring rond de zon cirkelt, zou je die bewering van mij niet kunnen weerleggen. Maar dat je er niet in slaagt iets te weerleggen is geen goede reden om erin te geloven. Strikt genomen zouden we allemaal ‘theepot-agnosten’ moeten zijn. In de praktijk zijn we atheepottisten. Je kunt atheïst zijn op dezelfde, technisch gezien agnostische manier waarop je atheepottist, afeeïst, akabouterist, aneenhoornist, een a-watjemaarkanbedenkenist kunt zijn.

We zouden inderdaad allemaal agnostisch moeten zijn wat betreft de miljarden dingen die we kunnen verzinnen en die niemand kan weerleggen. Maar we gelóven er niet in. En zolang niemand een reden aanvoert om er wel in te geloven, verdoen we onze tijd door moeite te doen een agnostisch voorbehoud te maken. Dat is immers ook de benadering die we kiezen als het gaat om Donar en Apollo en Ra en Mardoek en Mithras en de Grote Juju op de Berg. Zouden we niet iets verder kunnen gaan en dezelfde houding aannemen ten opzichte van Jahweh of Allah?

‘Zolang niemand een reden aanvoert,’ zei ik. Wel, massa’s mensen hebben dingen aangedragen die in hun ogen redenen waren om te geloven in de ene of de andere god. Of om te geloven in een of

andere, niet nader benoemde ‘hogere macht’ of ‘scheppend wezen’. We moeten dus kijken naar die redenen en uitmaken of het wel goede redenen zijn. Een paar daarvan komen in dit boek ter sprake. Vooral in het tweede deel, dat over evolutie gaat.

Over dat kolossale onderwerp zeg ik nu maar één ding en dat is dat de evolutie een onweerlegbaar feit is: wij zijn neven van chimpansees, iets verdere neven van breedneusapen, en heel veel verdere neven van vissen, en ga zo maar door.

Veel mensen geloven in hun god of goden vanwege heilige geschriften: de Bijbel, de Koran of een ander heilig boek. Dit hoofdstuk heeft je er misschien al op voorbereid dat dat niet zo’n beste reden is om te geloven. Er zijn zoveel verschillende geloven. Hoe kun je nu weten dat het heilige boek waarmee jij bent opgevoed het enige ware boek is? En als al die andere boeken het mis hebben, hoe weet je dan zo zeker dat jouw heilig boek het niet net zo mis heeft? Velen van jullie zijn vermoedelijk opgegroeid met een heilig boek in het bijzonder: de christelijke Bijbel. Het volgende hoofdstuk gaat over die Bijbel. Wie de auteurs zijn en wat iemand voor redenen zou hebben om te geloven wat erin staat.